

SCRIEREA - URMĂ ȘI DIFERENȚĂ (SPAȚIUL LITERATURII MODERNE CA SPAȚIU AL REGRESIUNII SPRE SCRIEREA ORIGINARĂ)

Loredana STOICA

Universitatea „Petrol-Gaze” din Ploiești, România

Abstract

The attempt to establish the nature of literary sign in the actual context with reference to the status of literature in modern society needs a foray into the evolution of word as a mythical element. Such a foray wants to establish the motives and the phenomena that give the trajectory of word as a linguistic sign dedicated to communication in interhuman relations towards the word as a literary symbolic sign of mythical 'unbalanced' nature. We assert these through Jacques Derrida's theories on trace and difference and F. de Saussure's spatial features of language.

F. de Saussure și continuatorii lui au reliefat caracteristica spațială a limbajului, care devine evidentă și este activată prin utilizarea textului scris. Acesta se constituie într-un univers închis, care, în limitele lui, permite limbajului să își manifeste caracterele simbolice și capacitățile autogeneratoare. Textul reprezintă evidența materială, tangibilă, care acordă limbajului ocazia de a-și desfășura și extinde ramificațiile interminabile, invizibile. Scriitura, ca fenomen înscris unei activități utilitare, practice, codificată și normativă conferă limbajului libertatea și posibilitatea de a se instaura ca univers principal pe care spațiul lingvistic secundar al textului încearcă să îl capteze și să îl reconstruiască, să îi redea caracterele metaforice inițiale, prin deviere și abatere de la normă. Textul concentrează eforturile de a surprinde esența limbajului și motivația semnului. Această motivație se justifică prin prezumția acordată semnului și enunțului cotidian de a căpăta atributele literarității, cu condiția de a fi încadrat într-o stare particulară care să îl izoleze de vorbirea cotidiană, utilitară.

În accepțiunea lui Jacques Derrida, lingvistica subminează și exilează scrierea până la a o elimina. Scriitura surprinde indeterminarea semnului, esența de a ilustra și de a afișa aparența ce caracterizează realitatea. Întrucât limbajul este marcat de pecetea aparenței din care își extrage esența, lingvistica operează neutralizarea opoziției dintre aparență și esență.

Scrierea se încadrează ea însăși într-un câmp al devenirii istorice, prin surprinderea și studierea mecanismelor care guvernează procesele gândirii imaginative și conceptuale, direcționarea practicilor de captare și de ilustrare a fenomenului creativ într-un cadru de spațialitate la nivelul textului, care să abolească principiul istoricității inițiale. Plecând de la o istorie a ideilor, a imaginilor, a sentimentelor, limbajul scrierii literare instituie un cadru particular de spațialitate textuală, capabilă să submineze limitele istoriei și ale memoriei, ale semnificației practice, tocmai prin surprinderea indeterminării care le caracterizează. Astfel, știința scrierii s-ar putea întemeia pe o istorie a „*posibilității istoriei*”.

Urmărind traseul saussurian al disocierii vorbirii de scriere, observăm funcția limitativă a scrierii în raport cu alte modalități de cunoaștere și manifestare evenimentială prin limbaj și caracterul derivat în urma reprezentării reflectorizante a semnificației inițiale și directe a vorbirii, ca semnificant prim a cărui amprentă este proiectată asupra semnificantului scris deviat și secundar. De aceea, scriitura nu se poate constitui într-un sistem structurat și legitim, ci într-un cadru de ilustrare ideală și de modelare alternativă a spațiului funcțional fonologic. Analogon și evidență vizibilă materială ale cuvântului vorbit, scrierea poartă amprenta modelului inițial din care se justifică în calitate de exponent exterior al limbajului: „*Gândirea este limbaj și este gândită într-un element analog sunetului, nu luminii.*”¹ Pe temeiul acestor considerații, lingvistica modernă reabilitează scrierea, ca proces complex și relevant al evidențierii, traducerii și vizualizării cuvântului, revizuire și reinterpretare a accepțiunilor tradiționale cunoscute de acest termen. Scrierea se instaurează numai în momentul în care își subordonează un sistem de semne particulare, autonome, decupate din planul simbolurilor figurative ale unei evidențe naturale reprezentate, care prin proiectare la nivelul semnului scris i-ar suprima acestuia caracterul semnificant. Grafismul se justifică în măsura în care semnele sale codifică un univers autonom, autosuficient, capabil să reconstituie fluxul gândirii și fenomenele imaginative creatoare, în manieră proprie. Izolată de sistemul intern al cuvântului, scrierea se raportează permanent la acesta, prin interpretare figurată secundară. Scrierea devine astfel un instrument subversiv, primejdios pentru echilibrul și unitatea ipotetică ale universului vorbirii pe care îl prelucrează, îl distorsionează și îl întoarce împotriva lui însuși, conștientizându-i propria imperfecțiune și imposibilitatea funcționării singulare; avem de-a face cu „irupția exteriorității în interioritate” sau, în alte cuvinte, cu disocierea sufletului și a trupului și cu inversiunea raporturilor stabilite de ele: scrierea, cuvântul grafic, litera reprezintă evidența palpabilă, concretă a materialității, substanță și corporalitate, exterioare spiritului și verbului, un fel de haină decorativă, artificiu ornamental care să acopere și să complinescă insuficiența interiorului. Dar, aspectul exterior se reclamă din cel interior de care este condiționat și pe care îl demolează pentru a pune bazele construirii

¹ Jacques Derrida, Scriitura și diferența, trad. de Bogdan Ghiu și Dumitru Țepeneag, editura Univers, Buc, 1998, p145

propriilor edificii, astfel că reciprocitatea sensurilor activate de cele două zone de semnificație este evidentă. Textul scris uzează de propriile mijloace și tehnici de redare și nuanțare a fluxului exprimării, înscrise într-un inventar de resurse interne aservite scopului de prelucrare și adaptare formală a rostirii. Corporalitatea cuvântului scris și a textului încapsulează imaterialitatea, spațialitatea și autonomia logosului mitic, primar, energiile latente depozitate de acesta și posibilitățile ipotetice, dar asumate de a deschide noi orizonturi imaginative și comunicative.

Semnul scris operează descentralizarea și desacralizarea cuvântului de natură mitică, a logosului începuturilor, pe care îl pervertește prin denaturarea sensului său primar și a atributelor inocenței și ale autonomiei, dincolo de plasarea spațială și temporală: *„Dacă prezentul viu, formă absolută a deschiderii timpului către celălalt în sine, constituie forma absolută a vieții egologice și dacă egoitatea constituie forma absolută a experienței, atunci prezentul, prezența prezentului și prezentul prezenței sunt, originar și pentru totdeauna, violență. Prezentul viu este în chip originar muncit de moarte. Prezența ca violență constituie sensul finitudinii, sensul sensului ca istorie.”*²

Artele, implicit literatura, alimentează și susțin manifestările subversive și reacționare de fragmentare a unității inițiale a logosului; experiența estetică își justifică însă existența și statutul privilegiat datorită sensului său de a instaura un univers material care surprinde și reconstituie esența ideală, natura mitică a universului primar al ființării, inclusiv al cuvântului. Speculând capacitatea și disponibilitățile de a ilustra și de a reconstrui cadrele existenței originare, literatura își revendică pretențiile de a fi recunoscută ca o a doua natură existențială.

Sensul în care acționează cuvântul scris pentru a-și impune autoritatea și supremația asupra oralității se înscrie într-un demers patologic analog dominației tiranice a corpului asupra sufletului, văzută de F. de Saussure ca o *„pervertire morală”*.

Faptul că unitatea presupusă a logosului poate fi descentralizată, presupunerile cărora lasă loc incapacitatea vorbirii de a funcționa ca unic principiu de structurare a comunicării și de exprimare a raporturilor interumane conștientizează cuvântului propria sa insuficiență. Progresul și decadența se confruntă și se recunosc în configurația textuală.

Constituirea unui sistem codificat de semne grafice care să redea prin corp formal impresia imagistică și mentală face ca vizibilitatea să fie definită drept caracteristica esențială a scrierii. Scrierea devine auxiliarul material formal și tehnica de traducere a limbii vorbite. În cadrul unei limbi naturale se instituie un sistem grafic de coduri și simboluri care să o traducă și să o reprezinte la nivelul scrierii prin tehnici și semne auxiliare menite să delimiteze opoziția între

² Ibid, p189

semnificant și semnificat. Sensul este raportat și redus la semn; acesta este capabil să opereze fuziunea sunetului și a sensului, fiind ultima treaptă posibilă a interiorității față de care își reclamă deja independența. Vorbirea este caracterizată nu atât de notele expresivității, cât de sensul indicativ pe care îl încorporează.

Limbajul este sursă de obiectivitate, care exclude subiectul individual și posibilitatea acestuia de a construi sens. Limbajul devine analogon și imagine reflectorizată a realității; realitatea lingvistică va fi și ea, prin urmare, o imagine proiectată a realității.

Urmând modelul saussurian de fixare a noțiunii de semn, Jacques Derrida aduce în discuție noțiunea de „urmă” instituită în planul grafiei. Întocmai ca semnul saussurian arbitrar, urma rupe legătura naturală cu semnificatul, fiind nemotivată. Anterioară ființării, urma închide în sine posibilitatea includerii întregului cadru al existenței și ființării, determinat de metafizica clasică pe care lingvistica o expulzează: *”Ce e, așadar, această întâlnire cu absolut-altul? Nici reprezentare, nici limitare, nici relație conceptuală cu același. Eul și celălalt nu se lasă dominați, nu se lasă totalizați de un concept de relație. Și aceasta în primul rând deoarece conceptul (materie a limbajului), întotdeauna dat celuiilalt, nu poate să se închidă asupra celuiilalt, nu poate să-l cuprindă (le comprendre). Dimensiunea dativă sau vocativă fiind cea care deschide direcția originară a limbajului, ea nu ar putea să se lase, fără violență, cuprinsă și modificată în dimensiunea acuzativă sau atributivă a obiectului. Limbajul nu poate, așadar, să-și totalizeze propria posibilitate și să cuprindă în sine propria-i origine sau propriu-i țel.*

*Nu avem, la drept vorbind, a ne întreba ce este această întâlnire. Ea este întâlnirea, singura ieșire, unica aventură în afara sinelui, spre imprevizibil – altul.”*³

Urma închide întreaga istorie a devenirii sale nemotivate, procesul continuu de direcționare a simbolului înspre semn. Ea atestă prezența originii primare, mitice și procesul de structurare a diferenței anterioare oricărui conținut. Diferența condiționează și conduce spre instaurarea formei. Diferența se reclamă din urma care stă la baza apariției și dezvoltării semnificației. Arhiscrierea, nediferențiată, lasă loc apariției diferenței și implicării permanente a fenomenelor de structurare a vorbirii, a grafiei, a exteriorității în interioritate.

Analog semnului saussurian este simbolul care ocupă loc central în terminologia lui Peirce; schema devenirii nemotivate a simbolului pornește de la conceptele implicate de ideile închise în simbolurile mentale ale gândirii umane, acestea din urmă devenind semne. Acest raționament stă la baza identificării logicii cu semiotica.

³ Ibid, p139

Relațiile de continuitate și caracterul neîntrerupt al semnelor le conferă semnificație. Lucrurile însele sunt semne înzestrate cu semnificație prin prezență și manifestare continuă sustrate ipotezei și hazardului. Deoarece realitatea și gândirea se raportează numai la semne, semnificatul nu mai este indispensabil, el poate fi eliminat. Cuvântul scris este resimțit ca absență.

Știința care înglobează referirile la caracterul arbitrar al semnului, la nemotivarea urmei este gramatologia, spațiul cel mai larg care permite luarea în discuție a modului de apariție și de structurare inițială a scrierii anterioare vorbirii. Pe aceste criterii, F. de Saussure consideră potrivită înlocuirea semiologiei cu gramatologia și încadrarea ei ca parte componentă a lingvisticii.

Limba nu mai este privită doar ca modalitate, tehnică, traducere și reprezentare scrisă, ci, de asemenea, ca un compartiment al scrierii. Întrucât limba presupune un sistem de semne care închid în sine idei, Saussure consideră justificată compararea limbii cu scrierea. Anterior fixării sale printr-o grafie sau notație figurată, printr-o marcă de reprezentare, semnul lingvistic se reclamă dintr-o scriere originală, fenomen care îl valorizează lingvistic prin diferență. Semnul lingvistic este independent de caracterul fonic atribuit limbii, pentru care nu este decât o materie secundară utilizată în transportarea enunțului vorbit. Astfel, fonologia este parte componentă și ramură a științei limbii, deci limba servește ca fond principal din care se desprinde ulterior vorbirea.

Demersuri teoretice care comentează decupajul operat între substanța fonică a expresiei și formă, considerat nelegitim și nejustificat, vin din partea lui Jakobson și Halle, care consideră exilarea substanței sonore drept o acțiune „impracticabilă” și „inadmisibilă de drept”. Se aduc drept argumente caracterul secundar al scrierii față de vorbire, al cărei auxiliar și subaltern este, și insuficiența reprezentării grafice, inapte să traducă fidel caracterele care stau la baza sistemului fonematic și, ca atare, inadecvarea corpusului grafematic.

Luis Hjelmslev aduce în discuție două niveluri ale realității, implicate în construirea semnului lingvistic: conținut (substanță și formă) și expresie (formă și substanță). Forma conținutului și forma expresiei participă la constituirea semnului. Raportul dintre conținut și formă implică o legătură funcțională biunivocă (formeii îi corespunde un conținut care nu se poate manifesta liber de o formă; forma încetează să mai fie un element exterior și devine formă internă, cosubstanțială cu conținutul ce nu poate exista fără ea). Fidelitatea în redarea conținutului este infinit mai mare decât cea intervenită în redarea formei.

Dacă analizăm opera literară ca fapt de limbaj pe temeiul diferențierilor operate de structuralismul saussurian, observăm că distincția dintre limbă și vorbire conduce prin asumarea individualismului actului creator la considerarea literaturii ca fenomen de vorbire; caracterul nemotivat și arbitrar al semnului lingvistic apare în actele de limbaj cotidiene, pe câtă vreme semnul

literar tinde spre motivare prin limbaj figurat; decupajul între axa sincroniei și cea a diacroniei direcționează poetica și semiotica literară spre o abordare sincronică, întrucât caracterul lor imanentist le sustrage raportării la dimensiunea temporalității.

Semiotica literară privește opera literară ca organizare specifică a limbajului, ca tip particular de limbaj care poate fi descris în termenii unei teorii generale a semnelor. Artă presupune actualizarea unor limbafe specifice care o diferențiază de alte sisteme de semne. Limbajul implică un sistem de semne codificate în lanțul comunicării, în virtutea regulilor de selecție și combinare. Pe aceste criterii se pot întemeia limbile naturale, limbajele artistice, mitul, religia, etc.

Întrucât experiența estetică este marcată de eforturi de stilizare și rafinare a materialului brut, de prelucrare formală, de șlefuire imaginativă a conturilor conceptuale dure, iar limbajul metaforic presupune deviere de la traseul de semnificație a cuvântului obișnuit, abatere și deformare, universul poetic este unul secundar și distorsionat, proiecție imperfectă a realității primare; ca urmare, avem de-a face cu reversul sensului inițial, cu inversiunea valorilor și cu aspectele contradictorii, opozitive ale semnului lingvistic mitic, plasat într-un cadru ornamentat cu bună știință prin artificiile și accesoriile lingvistice care conduc prin desacralizare la subiectivizare și încărcătură metaforică obligatorie. Corelația dintre limbă și experiența umană este inevitabilă, căci cuvântul -el însuși natură mitică- este considerat ca unicul element și mod de cunoaștere adevărată, limba -deci și cea literară- devenind puntea de legătură între realitatea exterioară și interioritatea conștiinței.

Bibliografie

Derrida, Jacques, *Scritura și diferența*, traducere de Bogdan Ghiu și Dumitru Țepeneag, Univers Buc, 1998,

Derrida, Jacques, *Despre ospitalitate*, traducere de Mihai Ungurean, Polirom, 1999

Peirce, Charles S, *Fragmente semiotice*, în *Semnificație și acțiune*, traducere de Delia Marga, Humanitas, Buc, 1990